لێکۆڵینەوە :

ئاینی ئیسلام و پەند و قسەی نەستەقی کوردی ئاسۆ عومەر مستەفا

زانکۆی سەلاحەدین/ کۆلێژی پەروەردە

گەلی کورد هەر بە گەیشتنی فتوحاتی ئیسلامی بۆ ناوچەکانیان زۆر بە زوویی و بە شەوقەوە ئاینی تازەیان وەرگرت و پێوەی پەیوەست بوون و بە ویستی خۆیان و بە ئاشتی ئیسلامیان وەرگرت، چونکە (تێفکرین کە ئەم ئاینە تازەیە موافیقی تەبع و ویجدانیانە، لەبەر ئەوە بە ئاسانی و بەرە بەرە قبوڵیان کرد) و بەشێوەیەك پێوەی پەیوەست بوون کە هیچ گەل و نەتەوەیەك ئاوا پێوەی پەیوەست نەبوون، چونکە ئاینی پاکی بێگەردی ئیسلامەتی کە لە سەرەتاوە پەیدا بووە، تیشکی برایەتی و یەکسانی چیاکانی کوردستانیش گرتەوە، تاریکی و ئاگرپەرستی لەسەر رەواندین و چاکان و پاکانی ئیسلامی پێشوو تێیان گەیاندوین کە موسڵمانان هەموو پێکەوە بران، ئەگەر جاران کەمێکی بێ کەس بوون، وا ئێستە لە سایەی ئاینی تازەوە بوونەتە زۆر و، کەس زۆریان لێ ناکات) . (2) هەر لە پاش هاتنی سوپای ئیسلام بۆ خاکی کوردستان بە ماوەیەکی دیاری نەکراو لە ڕووی مێژووییەوە کۆمەڵێك چەمك و بنەما و دابونەریتی ئیسلامی بەناو گەلی کورددا بڵاوبووەوە، ئەمانەش وەکو هەر دیاردەیەکیتر لە پەند و قسەی نەستەقی کوردیدا ڕەنگیان داوەتەوە و، ئەم لایەنەش بۆتە بەشێکی گرنگ لە پەند و قسەی نەستەقی کوردیدا و گەلێك لە پەندەکانی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر (e) بوونەتە ناوەرۆکی سەدان پەندی کوردی کە دەچنە خانەی پەند و قسەی نەستەقی ئاینییەوە، بۆیە دەکرێ ئەو ماوەیە بکرێتە سەرەتای مێژوویی بۆ رەنگدانەوەی بنەماکانی ئاین و فیکری ئیسلام لە ناو پەند و قسەی نەستەقی کوردیدا. *

دکتۆر شوکریە ڕەسول دەڵێت: (باوەڕکردن بەو ئاینەی کە لەسەری بوون، چ زەردەشتی بووبێت چ ئیسلام بۆتە هۆی بڵاوبوونەوەی گەلێ وشەی بە نرخ و بەسوود، بەتایبەتی پەیڕەوکردنی ڕژێم و فەرموودەکانی پیاوە ئاینییەکان، زووربەی زۆری ئەم وشە بە نرخانە بە درێژایی مێژوو رۆڵێکی گەورەی لە چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی خەڵکەکە بینیوە و ئامۆژگارییەك بووە بۆ لاوانیان بۆ دوور کەوتنەوە لە خراپە) (3)

هەروەها دەڵێت (مەسەلەی ئاینی لە پەندی پێشیناندا جێگایەکی دیاری کراوی هەیە و زۆری لەسەر وتراوە. چونکە ئایین کارێکی بەهێزی کردۆتە سەر فراوان کردنی پلەی زانیاری گەلی کورد. . ئەم جۆرە پەندانە بوونەتە قوتابخانەی فراوانی پتەوکردن و فێرکردنی بڕوای ئایینی کە لەسەر بناغەی بڕوا بە ژیانی پاش مردن دامەزراوە) (4)

سەبارەت بە جیاوازی نێوان ئەفسانە و پەند دکتۆر عزەدین مستەفا ڕەسول دەڵێت: (گەر ئەفسانە لە ڕوی ئاینەوە زۆر بیروباوەڕی تیا بێت کە بە تەواوی لە ئاینی کۆنی پێش ئیسلامەوە وەرگیرابێت، ئەوا پێشینان بە تەواوی شەقڵی دەوری موسڵمان بوونی لەلایەکەوە تیایە و لەلایەکیترەوە بە رۆشنی دیارە کە بەرهەمی کاتی دەست دانە کشت و کاڵ و پاش ئەو پلەیەی ژیانی کۆمەڵایەتییە) (5)

لەبەر ئەوەی ئاینی ئیسلام بریتییە لە قورئان و فەرمودەکانی پێغەمبەر (e) و ئەوانیش بە زمانی عەرەبیین و تێگەیشتنیان لەلایەن خەڵکی نەخوێندەواری کوردەوە ئاسان نەبووە، بۆیە مەلا و مامۆستا ئاینییەکان هەوڵیان داوە بنەماو بنچینە و ڕێسا و دەستوور و ئامۆژگارییەکانی ئایینی ئیسلام لە شێوەی پەند و قسەی نەستەقدا دەرببڕن کە ئەمەش گرنگیەکی زۆری هەبووە لەسەر پەروەردەکردنی خەڵك و ڕێنموونی کردنیان بەپێی ئەم

ئاینە. ئاینی ئیسلام ئاینێکی ئاسمانییە و لەلایەن خواوە بۆ مرۆڤایەتی هاتووە (لە فەلسەفەی ئیسلامدا خوا یەکە و دروست کەری هەموو جیهانە بە گیاندار و بێ گیانەوە و مرۆڤ و سروشتەوە، بۆیە شایانی ئەوەیە کە مرۆڤ ملکەچی ئەو بێت و بڕوای بە تەنیایی ئەو هەبێت) (6)

خوای گەورە دەفەرموێت: [قل هو اللە ڕحد. ڕللە الیّمد. لم یلد ولم یلد. ولم یکن لە کفوا ڕحد] سورەتی (الاخلاێ) واتە. ئەی (محمدe) ئەی ئیماندار بڵێ: ئەو خوایەی کە ناوی ـ اللە ـ یە خوایەکی تاك و تەنهایە و (بێ هاوەڵ و هاوتایە) خوا زاتێکی پایەدار و دەسەڵاتدارە، نیازی بەکەس نییە و هەمووان ئاتاجی ئەون، هەر ئەو دەتوانێت بەڵاو ناخۆشی لابەرێت و پێویستی و داخوازیەکانمان جێبەجێ بکات. هیچ کەسی لێ نەبووە و لە هیچ کەس نەبوە. هەرگیز هاوتا و هاوشێوە و دەسەڵاتدارێکیتر نیە لەبەرامبەریەوە بوەستێت و هاوشانی بێت. ئەم لایەنەش زۆر بە ڕونی لەم نموونانەدا دەردەکەوێت:

خوا یەکە و نابێ بە دوو (7) نەلەکەس بووە، نە کەسی لێ بووە (8) تەنیایی هەر ئەڕا خوداس (9)

خوای گەورە توانا و دەسەڵاتی بەسەر هەموو بوونەوەردا هەیە و هەرشتێك ویستی لێ بێت ئەنجامی ئەدات و هیچ شتێك ناتوانێت ببێتە بەربەست لەبەردەم توانای خوادا، هەورەك دەفەرموێت: [انما امرە اژا اراد شیئا ان یقول لە کن فیکون] سورەتی (یس) . واتە بێگومان هەرکاتێك فەرمانی خوا دەرچوو، ویستی شتێك جیبەجێ بکات ـ بهێنێتە دی ـ پێی دەڵێت ببە، ئەویش دەستبەجێ و بێ دواکەوتن پێش دێت و ئەنجام دەدرێت و دروست دەبێت، ئەم لایەنەش لەم پەندەدا دەستەبەر دەبێ:

کە وتی تێژ تێژ (10)

لەبەر ئەوەی خوای گەورە ئاگای لە هەموو شتێکە کە لە زەوی و ئاسمانەکان ڕوودەدەن هەر لە کەوتنە خوارەوەی گەڵایەکەوە تاکو دەگاتە گەورەترین شت و هیچ شتێك لای خوا پەنهان نیە. بۆیە دەڵێن:

خوا ئاگای لە مار و مێرووی هەیە (11)

ئاگای لە خشەی مار و مێروە (12)

یەکێك لەو دەستوور و پەڕەوانەی کە خوای گەورە لە بوونەوەردا دایناوە ژیان و مردنە، خوا خۆی وەچە بە مرۆڤ دەدات و دەیمرێنێ، مەبەستیش لە مردن و ژیان تاقیکردنەوەی مرۆڤە، وەك دەفەرموێ: [الژی خلق الموت والحیاە لیبلوکم ڕیکم ڕحسن عملاً]سورەتی (الملك) واتە: هەر ئەو خۆی مردن و ژیانی بەدیهێناوە، تا تاقیتان بکاتەوە، کێتان کردەوەی چاکتر و پەسندترە. ئەم بۆچوونە بە ڕوونی لەم نموونەیەی خوارەوەدا دەردەکەوێت:ئەوکەسەی گیان ئەدا گیانیش ئەسێنێ (13)

فەلسەفەی دروستکردنی مرۆڤ و جنۆکە پەرستنی خودایە و یەکێکیشە لەو بنەما سەرەکیانەی کە خوا پێغەمبەرانی (درودی خوایان لەسەر) لەپێناودا ناردووە کە داوایان لە خەڵك کردووە پەرستش تەنها بۆ ئەنجام بدەن، خوا دەفەرموێ: [وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون] سورەتی (الژاریات) واتە: بێ گومان من پەری و ئادەمیزادم دروست نەکردووە تەنها بۆئەوە نەبێت کە من بپەرستن و فەرمانبەردام بن، ئەمەش لەم پەندەدا دەرکەوێت :

لۆ بنیادەم تاعەت کردن لۆ حەیوانات خەو و خواردن (14)

یەکێك لە سیفەتەکانی خوا میهرەبانیە، زۆر بە بەزەییە بەرامبەر بە دروستکراوەکانی و هەرکاتێك بەندەیەك بیەوێ لە خوانزیك بێتەوە، ئەوا خوا لەو زیاتری لی نزیك دەبێتەوە، هەروەك لە فەرموودەیەکی قودسیدا خوای گەورە دەفەرموێ: (هەرکەسێك بستێك لێم نزیك بێتەوە من باڵێك لێی نزیك دەبمەوە، هەرکەسێك بە ڕۆیشتن بەرەو ڕووم بێت من بە

(هەروەڵە) بەرە و ڕووی دێم (15) مسلم، ئەم بیرە لەم نموونەیەدا دەردەكەوێت :تۆ هەنگاوێ ڕوو بە من بێ، من دە هەنگاو ڕوو بەتۆدێم (16)
یان دەڵێن :
چۆلەكەی كوێر خوا هێلانەی بۆ ئەكا (17)
مەبەست ئەوەیە كاتێك یەكێك لە دروستكراوەكانی خوا تووشی ناخۆشییەك دەبێت، خوا بە سۆزو میهرەبانی خۆی یارمەتی ئەدات و پێداویستیەكانی بەڕێوەچوونی ژیانی بۆ دابین دەكات و نایەڵێت بێ ئومێد بێت لە ژیاندا.
یاخود وتراوە:
خوا یاربێ، دوژمن هەزاربێ (18)
واتە ئەگەر خوا پشت و پەنا و سەرخەرت بێت، ئیتر ئەوت بەسە بۆ ئەوەی لە هیچ كەس نەترسی و چاوەڕوانی سەركەوتن بكەیت، چونكە هیچ هێزێك هاوتای هێزی خوا نیە، جا با دوژمنان هەرچەندە زۆر بن، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: [الزین قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم فخشوهم فزادهم ایمانا وقالوا حسبنا الله ونعم الوكیل] سورەتی (ال عمران) واتە: ئەوانەی كە خەڵكی (باوەڕلاواز) پێیان دەڵێن: بەڕاستی خەڵكی بێ باوەڕ و خوانەناس خۆیان بۆ ئێوە كۆكردۆتەوە و خۆیان بۆ ئێوە مەڵاس داوە، لێیان بترسن (خۆتان تووشیبەڵامەكەن) ، بەڵام ئەوانە (واتە ئیمانداران بەو پڕوپاگەندەیە) باوەڕیان زیاتر دامەزراو، وتیان: خوامان بەسە كە یاریدەر و یارمەتیدەرێكی باشە.
لە نموونەیەكی تردا هاتووە:
خوا سەرما بەپێی بەڕ ئەدا (19)
خوای گەورە هیچ ئەكرێك ناخاتە سەر بەندەكانی و داوای هیچ شتێكیان لێ ناكات كە لە توانا و تاقەتی ئەوان بەدەربێت، وەك دەفەرموێت: [لایكلف الله نفسا الا وسعها] سورەتی (البقره) ، واتە: خوای گەورە ئەرك ناخاتە سەر هیچ كەسێك مەگەر بەقەدەر توانای خۆی نەبێت. لەبەر ئەوەی مرۆڤ سەرپشك نییە لە ژیان و مردندا بەڵكو ژیان و مردنی بە دەست خوایە و خواش دەفەرموێت: (هیچ كەسێك نازانێت تاكەی دەژی لەكوێ دەمرێت، ئەم بۆچوونەش لەم نموونەیەدا دەردەكەوێت:چینم ها دەوس خوەم، هاتنم هادەس خودا (20)
لە ئاینی ئیسلامدا خوا سەرچاوەی هەموو رزق و رۆزیەكە، هەرچی گیاندارێك هەیە لە ئاسمانەكان و زەویدا خوا رزقی دەدات و كەسیش بێ ئومێد ناكات، وەك دەفەرموێت: [وما من دابە فی الارچ الا علی الله رزقها [سورەتی (هود) واتە: هیچ زیندەوەرێك نییە لەم زەویەدا رزق و رۆزیەكەی لەسەر خوا نەبێت، هەركەسێكیش تەنها ئەو رزقە دەخوات كە خوا بۆی نووسیوە، ئەم بیرەش لەم نموونەیەدا بە ڕوونی دیارە:
دنیا ببێ بە سوزن فرۆش، خوا پەكی كەس ناخات (21)
خوای گەورە زۆر دادگەرە بەرامبەر بەندەكانی، هەرگیز ستەمیان لێ ناكات و مافی هەموو بەندەیك دەدات و لە رۆژی دوایشدا بە شێوەیەكی دادگەرانە لێپرسینەوە لەگەڵ بەندەكانیدا دەكات، وەك لەم پەندەدا هاتووە:
تەرازووی خوا سەروخوار ناكات (22)
یا دەڵێن:
خوا حەقی بزنی كۆڵ لە بزنی شاخدار دەسێنێ (23)
لە رۆژی دواییدا خوای گەورە مافی هەموو ستەملێكراوێك لە ستەمكاران دەسێنێتەوە تەنانەت ئەگەر ستەملێكراو و ستەمكار لە گیاندارانی تری جگە لە مرۆڤیش بن، پێغەمبەر (e) دەفەرموێت: (لە رۆژی قیامەتدا هەموو خاوەن مافێك مافی خۆی وەردەگرێت، هەتا تۆڵەی بزنی بێ شاخ لە بزنی شاخدار وەردەگیرێتەوە) (23)

یان دەڵێن
خاس کەیت بۆ خۆتە و خراپ کەیت بۆ خۆتە (23)
چونکە لە ئاینی ئیسلامدا مرۆڤ پابەندی ئەو کردەوانەیە کە ئەنجامی دەدات، جا ئەگەر کردەوەی باشی ئەنجام دابێت ئەوا لە رۆژی دواییدا پاداشت وەردەگرێت، ئەگەر کردەوەی خراپیشی ئەنجام دابێت ئەوا سزاکەی دەبینێت، وەك خوا دەفەرموێت: [من عمل ێالحا فلنفسه و من اسا و فعليها] سورەتی (فێلت) واتە: ئەوەی چاکە بکات پاداشتی چاکەکەی بۆ خۆیەتی و ئەوەش خراپە و تاوان بکات هەر لەسەر خۆی دەکەوێت.
نوێژکردن و رۆژوگرتن دوو بنەمای سەرەکی ئاینی ئیسلامن و لەسەر هەموو موسڵمانێك فەرزن، پێغەمبەر (e) دەفەرموێ: (ئاینی ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیات نراوە: لەسەر ئەوەی کە خوا بە تاك و تەنیایی بپەرسترێ و جگە لەو بڕوا بە هیچی تر نەهێنرێت و، نوێژکردن و، زەکات دان و، حەجی ماڵی خواو، رۆژووی مانگی ڕەمەزان) (25) ، ئەم بنەمایانەی لەم نموونەیە خوارەوەدا دەردەکەون:
رۆژی ونمـــــاز فەرزە
شایی و شیوەن قەرزە (26)
یان دەڵێن:
ناعیلاجی حەڕام حەڵاڵ دەکات (27)
لە شەریعەتی ئیسلامدا مرۆڤ خەریك بوو بمرێت و جگە لە شتێکی حەرامی (هەرچییەت بێت) دەست نەکەوت و ئەگەر نەیخواتیش دەمرێت، ئەوا لەو کاتەدا پێویستە لەسەری ئەو شتە بخوات بۆئەوەی نەمرێت.
ئاینی ئیسلام لە چەند تیرە و مەزهەبێك پێکهاتووە سەرەکیەکانیان سونی و شیعەیە. میللەتی کوردیش زۆربەی هەرەزۆری ڕێبازی سونییە بەڵام بەشێکیش لەسەر ڕێبازی شیعەن. . ئەم مەزهەبانە تاڕادەیك جیاواز و دژ یەکن، (28) ئەم جیاوازییەش لە پەند و قسەی نەستەقی کوردیدا، رەنگی داوەتەوە، بۆ نموونە:
ئومێدمان بەوەیس بوو وەیسیش سوونی دەرچوو (29)
پەیامی ئیسلام بە چەندین قوناغ و سەردەمی جیاجیادا تێپەڕبووە، کە بوونەتە مایەی بەرچاو ڕوونی و سوود لێ وەرگرتن لە لایەن نەوەکانی دوای خۆیانەوە، بەتایبەتی مێژووی (23) ساڵی سەردەمی پێغەمبەر (e) . گەلی کوردیش توانیویەتی سوود لەو مێژووە وەربگرێت، بۆ نموونە:
بانگی محەممەد بە ئاشکرا خۆشە (30)
ئەم چەندە لە چیرۆکی موسڵمان بوونی ئیمامی عومەر (خوای لێ ڕازی بێت) وەرگیراوە یا دەڵێن:لە کوڵ چوارشەمە سورترە (31)
کوڵە چوارشەمە دواترین چوارشەمەی مانگی سەفەرە کە دانێکی پێغەمبەری تیا شکێنرا لە جەنگی (ئوحود) دا، وە گەلێ هاوڕێی پێغەمبەر (e) ی تیا کوژران. (32)
سوود وەرگرتن لە مێژووی پێغەمبەرانی پێشوو (سەلامی خوایان لەسەر) لە ئیسلامدا بە مەبەستی شوێنکەوتنی لایەنە باشەکان و دوورکەوتنەوە لە لایەنە خراپەکان و زانینی سەرەنجام و داهاتووی ئەوانەی شوێن پێغەمبەران کەوتوون و ئەوانەش کە دژایەتیان کردوون زۆر گرنگی پێدراوە، ئەم لایەنەش بە ڕوونی لەم نموونانەدا دەرکەوتوون:هەر فیرعەونەك مووسایەکی هەیە (32)
یان :
یوسف کەتە زندانێ چ گەزەك و چ جل گەز (33)

لە ئیسلامدا پابەندبوون بە ڕەوش و ئاکارە پەسندەکانەوە گرنگی و تایبەتیەکی زۆری هەیە، ئایەتەکانی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر (e) زۆر جەختیان لەسەر ئەم لایەنە کردووە، تەنانەت پێغەمبەر (e) دەفەرموێ: (من بۆ ئەوە هاتووم ڕەوشتە بەرزەکانتان لەناودا بچەسپێنم) لەم بارەیەوە نموونەمان لە پەند و قسەی نەستەقی کوردیدا زۆرە بۆ نموونە:حەیا نیوەی ئیمانە

چونکە ئیسلام زۆر گرنگی بە شەرم و حەیا داوە و پێغەمبەر (e) شەرم کردنی بە بنەغەی هەموو کارێکی چاك داناوە، وەك دەفەرموێ: (ئەگەر شەرمت نەکرد هەرچی ئەیکەی بیکە) .

یان دەڵێن:

ڕاستی دۆستی خوایە (34)

درۆزن دوژمنی خوایە (35)

چونکە ئەگەر مرۆڤ توانی ڕاستگۆبێ لەگەڵ خۆیو دەوروبەریدا ئەوا بەرە و چاکەکردن دەڕوات بەمەش دەبێتە دۆستی خواو بەهەشت بەدەست دەهێنێ، بەپێچەوانەشەوە، درۆکردن مرۆڤ بەرە و خراپەکاری دەبات، بەمەش مرۆڤ دەبێتە دوژمنی خوا و تووش بوونی سزای دۆزەخ.

لە پەندێکدا هاتووە:

ئەگەر بتەوێ بەهەشت بنۆشی، نەفسێ تێرئەکەی سڕی ئەپۆشی (36)

لە ئیسلامدا نان بدەیی خێرێکی زۆری هەیەو هانی موسڵمانانی لەسەر دراوە بەتایبەتی ناندان بە هەژار و لێ قەوماوان. سەبارەت بە پاراستی نهێنیش پێغەمبەر (e) دەفەرموێت: (هەر بەندەیەك عەیب و نەنگی بەندەیەك لە دنیادا داپۆشێ، ئەوا خوای گەورەش لە رۆژی قیامەتدا عەیبی ئەوکەسە دادەپۆشێ) . (37)

لەبەرئەوەی مرۆڤ لە ژیانی رۆژانەیدا تووشی هەڵە و تاوان دەبێت، بۆیە پێویستە بەردەوام تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆ لای خوای میهرەبان، تاوەکو لێی خۆش بێت، ئەم بیرەش لەم نموونەدا دەردەکەوێت:سەد گوناە و یەك تەوبە (38)

لە ئیسلامدا کارکردن نرخێکی باشی پێدراوە لە قورئان و فەرمودەکانی پێغەمبەر (e) دا باسکراوەو هانی مرۆڤ دراوە بۆ پەیداکردنی رزق و رۆزی بە حەڵاڵی و کارکردن، پێغەمبەر (e) دەفەرمویت: (هیچ مرۆڤێك باشترین و خۆشەویستترین خواردنی نەخواردووە وەك ئەوەی کە بە ڕەنجی دەستی خۆی کەوتبێت (39) ، وەك لەم نموونەدا دەردەکەوێت:کارکردن عیبادەتە (40)

کارکردن دەبێتە رەزامەندی خوای گەورەو دوور کەوتنەوە لە دەست پانکردنەوە، کارکردن ئەگەر چی سەرچاوەی رزقە بەڵام پێویستی بە بەرەکەتی خوا هەیە (41) ، بۆ نموونە:لە تۆ حەرەکەت لە خوا بەرەکەت (42)

ثةراويزةكان:

-1**حةسةن** محمود **حةمة كةريم , كوردستان لة بةردةم فتوحا**تي **ئيسلاميدا, ضاثي يةكةم**

-2**هةمان سةرضاوةي ثيشوو, ل176ز**

*****ضاوثيكةوتن لةطةلَ بةريز د. نةجم ئةلوة**ني

-3**شوكرية رةسول, ئةدة**بي **فؤلكلؤري كوردي** ,**بةشي دووةم, ل76**.

4-شوكرية رةسول و جةلال تةقي, ثةندي ثيشينان و قسةي نةستةقي كوردي, ل97

5-عيزةدين مستةفا رةسول, ليكؤلينةوةي ئةدةبي فؤلكلؤري كوردي, ل121.

6-نةجم خاليد نة جمةدين, ليكؤلينةوةي ثةندو قسةي كوردي شاري خانةقين, ل123

7-عومةر شيخةللآ دةشتةكي, ثةندي كوردي, بةرطي سييةم.46 .

8-عومةر شيخةللآ دةشتةكي, ثةندي كوردي, بةرطي يةكةم ل85

9-نةجم خالد نة جمةدين, ليكؤلينةوةي ثةند و قسةي نةستةقي كوردي شاري خانةقين ,ل123

10-عيزةدين مستةفا رةسول, ليكؤلينةوةي ئةدةبي فؤلكلؤري كوردي ,ل123

11-عومةرعومةر شيخةللآ دةشتةكي.

12-عومةر شيخةللآ دةشتةكي.

13-عيزةدين مستةفا رةسول, لبكؤلينةوةي ئةدةبي فؤلكلؤري كوردي ل122

14-عومةر شيخةللآ دةشتةكي.

15-الامام حافظ زكي الدين عبدالعيم ابن عبدالقوي , الترغيب والترهيب, الجزء الثالث, ل104

16-عبدالحميد صيرت ,ثند ثيشينان, بةرطي يةكةم ل150

17-عةلي مةعروف شارةزووري, ثةندي ثيشيناني كوردي, بةرطي يةكة, ل40

18-ئاسؤي فؤلكؤر, ذمارة(2) شاريةك لة ثةندي ثيشيناني دةشتي هةولير, مة حمود زامدار, ل125

19-عةلي مةعروف شارةزووي ,ثةندي ثيشيناني كوردي, بةرطي دووةم, ل76

20-نةجم خاليد نة جمةدين ,ليكؤلينةوةي ثةند و قسةي نةستةقي كوردي شاري خانةقين, ل124

21-عةلي مةعروف شارةزووري, ثةندي ثيشيناني كورد, بةرطي يةكةم.

ل54

-22عبدالحميد حيرث, ثةندي ثيشينان , لا151

-23 محةممةد خالَ , ثةسندي ثيشينان ,ل193

-24هةمان سةرضاوةي ثيشوو, ل189

-25عومةر عبدالعزيز, ضل طور لة طولَزاري فةرموودةكاني ثيغةمبةر.(e)

-26نةجم خاليد نة جمةدين, ليكؤلَينةوةي ثةند و قسةي نةستةقي كوردي شاري خانةقين, 126

-27 محةممةد خالَ , ثةندي ثيشينان, 444

-28هةمان سةرضاوةي ثيشوو, ل30

-29 محةممةدي خالَ ,ثةندي ثيشينان

-30عيزةدين مستةفا رةسول, ليكؤلَينةوةي ئةدةي فؤلكلؤري كوردي , 122

-31 محةممةدي خوالَ, ثةندي ثيشنان, 402

-32عومةر شيخةللآ دةشتةكي, ثةندي كوردي, بةرطي يةكةم, ل98.

-33هةمان سةرضاوةي ثيشوو, ل95.

-34عةلي شارةزوويي, ثةندي ثيشينان, ل101.

-35هةمان سةرضاوةي ثيشوو, 216

-36عةلي مةعروف شارةزووري, ثةندي ثيشيناني كوردي ,بةرطي يةكةم, ل16.

-37ئةنوةر قادر شيخاني, سةد فةرموودةي كافووري ,ل15.

-38 محةممةدي خالَ , ثةندي ثيشينان, 28.

-39الامام الحافظ زكي الدين عبدالعظيم ابنعبدالقوي الترغيب والترهيب, الجزء الاول, ل59.

-40عةلي مةعروف شارةزووري, ثةندي ثيشيناني كوردي , بةرطي يةكةم, ل74.

-41نةجم خاليد نة جمةدين, ليكؤلَينةوةي ثةندو قسةي نةستةقي كوردي شاري خانةقين.125 ,

-42**عةلي شارةزووري, ثةندي ثيشينان**.86 ,

سةرضاوةكان:

-1**قورئانى ثيرؤز**

-2**بورهان محةممةد ئةمين ,تةفسيري ئاسان, ضاثي سيية‌م, ضاثخانةي (اسوة), قوم 2002.**

-3**حةسةن مة حمود حةمة كةريم, كوردستان لة بةردةم فتوحاتي ئيسلاميدا, ضاثي يةكةميدال, ضاثي يةكةم ,ضاثخانةي تيشك, سليماني, 1998.**

-4**شوركية رةسول ئيبراهيم, جةلال تةقي, ثةندي ثيشينان و قسةي نةستةقي كوري, هةولير.**

-5**شوكرية رةسول ئيبراهيم, ئةدةبي فولكلؤري كوردي , بةشي دووةم,ضاثخانةي زانكؤي سةلاحةدين, هةولير**.1984 ,

-6**عةلي مةعروف شارةزووري, ثةندي ثيشيناني كوردي, بةرطي سةكةم, ضاثي يةكةم. بةغدا, 198.**

-7**عةلي مةعروف شارةزووري, ثةندي ثيشيناني كوردي بةرطي دووةم ضاثي يةكةم, بةغدا. 1987.**

-8**عيزةدين مستةفا رةسول, ليكؤلينةوةي شةدةبي فؤلكلؤري كوردي, ضاثي دووةم, سليماني.**

-9**عومةر شيخةللآ دةشتةكي ,ثةندي كوردي, بةرطي يةكةم, ضاثي يةكةم, هةولير, 1972.**

-10**عومةر شيخةللآ دةشتةكي, ثةندي كوردي بةرطي سيية‌م, بةغدا, 1985.**

-11**عومةر شيخةللآ دةشتةكي, دةستنوور,**

-12**عةبدالحميد حيرت, ثندثيشينان, بةرطي يةكةم, مزكر نشر و فرهنط و ادبيات كردي, 1369.**

-13**عةلي شارةزوري, ثةندي ثيشينان**.1983 ,

-14**عومةر عبدالعزيز, ضل طولَ لة طولَزاري فةرمودةكاني ثيغةمبةر** , (e)**ضاثي شةشةم سليماني, 1997.**

-15 **محةممةدي خالَ, ثةندي ثيشينان , ضاثي سيية‌م, سليماني,2000.**

-16**الامام الحافظ زكي الدين عبدالعظيم ابن عبدالقوي ,الترغيب والترهيب, الجزء الاول**

القاهرة, 1987

-17**الامام الحافظ زكي الدين عبدالعظيم ابن عبدالقوي, الترغيب والترهيب, الجزء الرابع,** **القاهرة**.1987 ,

-18**ئاسؤي فؤلكلؤر, ذمارة (2) شارايةك لة ثةندي ثيشينلني** دةشتي **هةولير, مة حمود زامدار**..,

-19 نجم **خاليد نة جمةدين, ليكؤلينةوةي ثةند و قسةي نةستةقي كوردي شاري خانةقين, نامةي ماستةر, زانكؤي سةلآحةدين, كؤليذي ئاداب** ,**هةولير/ 1992**.